

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

MISKENDE RECHTEN

Ik vind het wel een ongemakkelijke zaak om midden in de vakantietijd over iets van enig voornaam belang te spreken — vermoedelijk tot lezers die er niet zijn of wel druk doende zich voor te bereiden op de meest plezierige dingen. Waar moet ik nu over spreken? Ik zou over iets van sekundaire aard willen praten en, zoals de vakantie een sekundaair recht is, over *sekundaire rechten*. Ik geloof niet dat U nu — uitgestrekt in 'n ligstoel of op 't punt om er uit te trekken — veel belangstelling aan de dag zou leggen voor rechten, die eigenlijk voor mijn gevoel thuis horen in donkere, gure jaargetijden: het recht van voldoende voeding, het recht van vereniging en vergadering, het recht op onderwijs — Zijn dat rechten waar U nu, op dit moment, over zit te piekeren?

Neen, ik wou tot U spreken over drie kleine, sekundaire rechten, drie kleine rechten die verkommerd zijn naar mijn smaak — maar die niet minder dan hun grote, primaire voorbeelden toch ware rechten zijn in de zin van de menselijke waardigheid.

Het zal wel vreemd klinken, maar ik wil het goede recht bepleiten van drie soorten van menselijke reactie die in diskrediet zijn. Ik bedoel het recht van *waan*, van *woede* en van *weemoed*. Het ontgaat mij niet, dat mijn luchtig en onzwaarwichtig gepraat de weerstand nog kan vergroten. In zekere zin is het gemakkelijker te spreken over grote belangrijke zaken. Ik zou me dan ook in 't geheel niet onveilig voelen als ik een vertoog moest houden over het recht van vrije belijdenis, over het recht om geen honger te hebben, over het recht op arbeid — maar ik moet U zeggen: tegen die rijen van vakantiegezichten kan ik niet op.

't Is geen zware keus: de lachers of de serieuzen op je hand te hebben — dat is beide altijd goed. 't Is moeilijker — ik ben 't me bewust — om tegen de ogenschijnlijkheid der dingen op te tornen — en *onmogelijk schijnen* wel het recht van waan, van woede, van weemoed.

Laat ik beginnen. Ik wil in de eerste plaats in Uw aandacht aanbevelen het kleine maar onaantastbare recht op *waan*, op illusie, op vergeten, op vlucht uit de werkelijkheid. Het

ergste verzet tegen deze aanbeveling wil ik al terstond wegnemen; natuurlijk acht ik ook dit recht, evenals elk ander recht, begrensd door de mate van redelijkheid die ons als mensen uiteraard is geboden. Ik heb het niet over waanzin en ook niet over oplichterij — maar gewoon over een *klein recht op waan*.

Voortdurend wordt ons ingescherpt, van jongs af aan, dat we realistisch moeten zijn, dat we ons niet mogen overgeven aan de waan, dat we nooit illusies moeten koesteren, dat we altijd alles in het historisch verband behoren te bekijken, dat we nooit de werkelijkheid de rug mogen toekeren, dat we steeds onze ogen wijd open moeten houden.

Waarom eigenlijk dit „altijd” en „steeds”? Gebeurt er iets ergs met ons als we de illusie, ja de waan in ons leven een plaats gunnen? Als we eens *niet* denken aan het verleden of de toekomst? Als we eens schoon genoeg hebben van de werkelijkheid? Er zijn toch bijzonder behagelijke illusies, buitengewoon aantrekkelijke wanen! Ik suggereer hier niet dat U zich moet spiegelen aan 'n Don Quichote, aan 'n Peer Gynt, aan 'n Algernon Sydney Potts — alle drie hachelijke levenskunstenaars, maar te tragisch ook om ten voorbeeld gesteld te worden aan vakantie-gangers. — Maar mag de illusie, dit geweldig reddend vermogen van onze geest — waarvan de honden letterlijk geen weet hebben, doordat ze van het spel met de geest geen bewustzijn bezitten — mag de illusie niet geëerd worden? Wat is het anders dan een superieure kleine waan die wij koesteren, als we 's avonds in een fraai theater zitten, mooi aangedaan, goed gestemd en het doek gaat op — waar blijft U dan met Uw werkelijkheidszin? Misschien hebben enkelen 'n fijne uitvlucht gevonden: zij gooien 't met hun nuchterheid op een akkoordje en eisen uitsluitend realistische stukken. Waarom? De aanhangers van realistisch toneel waren altijd lieden die daarbij hun ongenoe-gen met de z.g. ware werkelijkheid door middel van die verklede lieden op de planken afreageerden.

We *zijn* gelukkig feitelijk veel minder hardnekkig realistisch dan we voorgeven te willen zijn.

een uitzending voor de vara-microfoon van zondag 30 juli 1961

Wat doet U met de reële mogelijkheid van een verkeersongeluk van een verwant op 't zelfde moment dat U een grappig telefoongesprek voert op Uw kantoor? Gaat U maar eens na in hoeveel gevallen U uit waarachtig zelfbehoud de ogen sluit voor mogelijkheden die de werkelijkheid biedt of in petto kan hebben. In ontelbare gevallen gaan we door alsof er geen vuiltje aan de lucht is. Misschien is onze hele gewichtigheid wel 'n waan — en speelt het menselijke leven zich — zoals Tsjechow zegt — af in de holle kies van een kosmisch monster.... Maar afgezien van deze primaire aanmatiging — hoe leven we eigenlijk nog dragelijk in een bestaan dat fataal of genadig begrensd is in de tijd? De meest bewonderenswaardige trek van de menselijke geest achtte Freud ons talent om de sterfelijkheid te *vergeten*. Precies en heel reëel spreekt een oude wijsheid er al van, dat het leven ons per oogwenk wordt toegemeten. We leven feitelijk op 'n vulkaan. Er is geen verschrikking te bedenken, of ze hangt ons boven het realistische hoofd. Let-terlijk: er kan van alles en nog wat gebeuren op ditzelfde moment en direct zou alle vreugde vergald zijn.

Maar we leven door, volkomen terecht, we schuiven weg wat we niet eens tot ons bewustzijn willen laten doordringen — en waarom ook niet? Er is 'n onaantastbaar recht op waan, op illusie, op spel — er is geen goed woord tegen in te brengen dat we allerlei dingen vergeten — mits U redelijk blijft en verantwoordelijk. Maar dat geldt voor alle rechten — ook de voorrangsregels in het verkeer kunnen tot een ramp leiden als het recht niet gebruikt wordt met rede.

Zo is er ook een klein recht op *woede*, op verontwaardiging, 'n recht om lucht te geven aan opstuwende gevoelens van geschrokken gelijk. Er wordt ons ook in dit opzicht van jongs af het hele leven door zonder ophouden verzekerd, dat we ons steeds moeten beheersen. Nu geef ik toe: ik geloof niet dat mijn kleine recht op woede ooit tot een universeel mensenrecht geproclameerd zal worden. 't Zal wel nooit plechtig afgekondigd worden van de trappen der stadhuizen onzer steden — dat zou ik ook niet graag willen. Maar ik wil aandacht en ruimte vragen voor 'n redelijk beetje woede. Zo nu en dan moeten de sintels eens van het rooster opdat het kacheltje weer beter kan branden. Is die beheersing à tort et à travers wel altijd aan te bevelen? We zijn na 'n halve eeuw psychologie niet naïef genoeg meer om over 't hoofd te zien dat veel beheersing, veel gelijkmoedigheid, veel vergevingsgezindheid weinig anders bevat dan angst om contacten te verliezen, vrees voor het kwijtraken van liefde of sympathie.

Vaak heb ik waargenomen dat hardnekkige vergevingsgezindheid ontaardde in een onophoudelijke zand-er-over-strooien-mentaliteit en daardoor uiterst funest werkte door onverwachts onvoorstelbare, laaiende conflicten om futiliteiten te veroorzaken.

U kent die situaties toch wel? Die irriterende vergevingsgezindheid, dat voortdurende mondhouden en wegcijferen van eigen gelijk — voor het bewaren van de lieve vrede — waardoor inderdaad de grootste woesteling wel langdurig verleid wordt tot kleine vergiffenissen. Maar ook de

evenwichtige vredelievende mens wordt door die eindeloze inschikkelijkheid waarmee al zijn doen en laten wordt omringd, moreel gedwongen zijn ongenoegen over de onjuistheden, de fouten en onhebbelijkheden van die omgeving te verbijten. Die onlust verdwijnt daarmee niet, ze stapelt zich op. Tot op 'n ongelukkig moment — door een luttele aanleiding, spuit als een aangeboorde geyser die opgekropte weerzin los. Het hèle verleden — die troebele prop van geringe, ieder voor zich onbetekenende bezwaren — explodeert, doordat er geen regelmatige uitwisseling mogelijk is geweest, doordat er alsmaar beheerst is geworden, bedekt en afgeleid.

't Gaat het verband van dit betoog over miniatuurrechten eigenlijk al te buiten, maar het is een rechtstreekse gevolgtrekking van wat ik daarnet beweerde, dat een samenleving — in welke vorm dan ook — die de woede, de uiting van tegenzin en verzet, onredelijk onderdrukt, evenzeer veroordeeld is als die welke de woede tot cultus verheft. Bent u ook wel eens zo ibbel geworden in een gezelschap van onophoudelijk lieve mensen? Laat ik U duidelijk zeggen wat ik bedoel. Ik wil verantwoordelijk gesteld worden voor wat ik doe. Ik weet dat ik niet altijd in vorm ben, dat ik als ieder ander fouten maak, te kort schiet en dat niet altijd verschoonbaar. We zijn geen heiligen. Maar ik wil wel merken als men bezwaar tegen mij heeft. Ik wil in mijn volle waarde erkend worden en het is mij altijd bijzonder onbehagelijk te moede als ik bemerk dat men mij spaart, dat men mij ontziet. Met argwaan vraag ik me af: waarom? Laat ik dit niet verder uitspinnen — het speculeert op onze allernaadigste neigingen.

Er is een derde, klein miskend recht, maar elementair en essentieel voor de volle ontplooiing van een menselijke waardigheid. Dat is het recht van *weemoed*, van droefheid of verdriet.

Ook hier voel ik wel op te moeten tornen tegen een stroom van pedagogie, van voorbeeldigheid, van moraal, ja soms tegen een stuk nationale trots — we moeten ons beheersen, we moeten 'n zonnetje in huis zijn, vooral ook *buitenshuis*. Een ietwat krampachtige romanliteratuur heeft ons het domein gewezen waar we ook hiervoor de teugels mogen vieren — we mogen in onze kamer ons op bed werpen en in de kussens bijten. Maar voor de buitenwereld moeten we 'n lach tonen. Van alle kanten en ons leven lang horen we het: kijk niet zo somber, toon je beste gezicht, lach en vergeet. We moeten als opgewekte lieden door het leven. En ik moet U zeggen, ik weet weinig ergers dan mensen die zonder ophouden, met een verschrikkelijke ausdauer vrolijk door dit leven marcheren. Waarom mogen we niet verdrietig, somber, gedrukt of ontnuchterd zijn wanneer dit past? Is dit leven dan altijd 'n lolletje? Waarom moeten we ons beheersen door dik en dun — als woede zinloos is, als illusies niet werken, als de wereld ons niet bevalt, als we onszelf tegenvallen? Het betekent immers helemaal niet dat we 't opgeven, dat we er genoeg van hebben, dat we gevaarlijke, fatale dingen in de zin hebben! Niemand behoeft door onze droefheid verontrust te worden — maar we hebben toch het onaantastbaar recht om te *zijn* wie en

wat we *zijn* op zeker moment! Ik herinner mij een indrukwekkend verhaal van de grootste Vlaamse schrijver van dit moment, waarin een echtpaar voorkomt dat lijdt onder de miskenning van dit ons kleine recht op weemoed. De man is een eufore ziel, die met opgeruimdheid door het leven wil. Hij is echter steeds 'n beetje van de kaart als zijn vrouw buien heeft van gevoelige neerslachtigheid. Maar door bepaalde, hier buiten beschouwing blijvende, nogal dramatische omstandigheden rijpt bij hem een beter inzicht en tegen het einde van het verhaal vraagt hij zich nu werkelijk verruimd af — wie van hun tweeën eigenlijk onevenwichtig is: hij die van het geluk een permanente vertoning wil maken of zij die instinctief wist dat elk levend wezen het recht heeft zich soms in zichzelf terug te trekken en te treuren om onze ontoereikendheid, om het simpele feit dat we niets meer zijn dan mensen.

Waarde lezers, ik heb U een en ander van in 't geheel niet zwaarwichtige aard over enkele eenvoudige kleine mensenrechten willen voorhouden. Zoals ik bij het begin van mijn verhandeling al zei: ik weet dat het niet de universele mensenrechten zijn, geschikt om van de trappen van het raadhuis te worden afgekondigd.

Maar al pratende, al ontwikkelende een gedachtengang spelenderwijs in de vorm van een aliteratie, groeit bij mij toch ongewild het ontzag voor dit onderwerp met de minuut. Het ongewone van een voorkeur voor waan, woede en weemoed kan mij dan wel prikkelen als onderwerp voor een vakantie-speech — gaandeweg wordt het duidelijk dat de redelijke rechten daarop van wezenlijke betekenis zijn voor een volledige en

evenwichtige ontplooiing van de mens in zijn omgang met de anderen. Men moet ons humanisten niet beschouwen als lieden uit het verhaal van zoëven: „die van het geluk 'n permanente vertoning willen maken”. Als er een grondbeginsel van belang voor humanisten bestaat dan is het zeker de tendens van al onze redeneringen: dat de mens in redelijkheid z'n *volledige* menszijn moet realiseren. En in feite komt mijn hele betoog ten gunste van redelijke ruimte voor waan, woede en weemoed dáárop neer, dat ik vraag om de aanvaarding van onszelf en van onze medemensen als volledige, levende, weerbare wezens. De beheersing, de zelfbeheersing acht ik 'n uitstekende zaak en we mogen er ons beslist niet tegen verklaren. Ik denk er niet aan daaraan te tornen — maar ook onze voorkeur voor realiteit, voor zelfbedwang en voor opgewektheid moeten we *beheersen*. Ik ronsel U niet om een fantaserende, woeste huilebalk te worden. Ik geef U niet méér in overweging dan: een mate van redelijke vrijheid te gunnen aan onze onredelijke maar toch zozeer *eigene* impulsen.

Waarom eigenlijk moeten we elkaar zo krampachtig ontzien? Waarom zou ik mijn lippen stuk moeten bijten indien U iets doet of laat waardoor een golf van woede of verontwaardiging door mij heen gaat, of wanneer er in het leven dingen gebeuren die mijn stemming drukken, die mij vervullen van verdriet of neerslachtigheid? Ik zou mijn medemensen graag voor vol aanzien. Ik zou er ook niet graag bang voor willen wezen om hun sympathie eens te verspelen — om eens alléén te staan met 'n kleine illusie, 'n kleine woede, 'n klein verdriet.

P. SPIGT

„Individualisme (eisch tot zelfstandig kritisch schrift-onderzoek, afwijzing van priester-bemiddeling, van uniforme „genade-middelen”, van dito goede werken) is de stimulans tot alle ketterij, tot alle reformatie, tot alle revolutie, — waartegenover het Collectivisme de superioriteit van het algemene (d.i. „Katholieke”) staande houdt, ja, aan die algemeenheid zelfs bewijskracht zoekt toe te kennen.” Carry van Bruggen in De grondgedachte van „Prometheus”.

Religie zal één zijn wanneer God dood is.

Ik denk aan andere eeuwen, die drevén op de stroom van leven en liefde en dood en die vergeten zijn, en ik voel de bevrijding van voorbij te gaan.

Het stempel des doods geeft waarde aan de munt van het leven, het mogelijk makend om met het leven te kopen wat waarlijk kostbaar is.

Indien gij de deur sluit voor al wat gij dwaling acht, zal de waarheid buitengesloten zijn.

Een geest, geheel en al logica, is als een mes geheel en al lemmet. Het doet de hand, die het gebruikt bloeden.

De stroom der waarheid vloeit door zijn kanalen van vergissingen.

lezingen voor de radio

di. 1 aug. AVRO 15.30 uur: P. A. Pols: „Opvoeder en Psycholoog”.

zo. 6 aug. VARA 9.45 uur: P. J. S. Swart: „Het behang”.

zo. 13 aug. VARA 9.45 uur: Dr. A. Saalborn: „Oude en nieuwe gestalten der persoonlijkheid”.

Een van de voordelen van de zomervakantie is, dat de familiebanden weer eens wat nauwer worden aangehaald. Want hoe gaat het, nietwaar? Ieder heeft zo zijn eigen bezigheden en zijn eigen zorgen en van schrijven komt gewoonlijk niet zo veel. Verjaardagen vergeten wij zo gemakkelijk en er moet al weer eens een gezamenlijke verwant naar de laatste rustplaats worden gebracht om elkaar tussentijds te spreken. Maar in de vakantietijd zoeken wij elkaar dan weer eens op. Dit komt voornamelijk voor bij hen, wier vakantietoelage niet geheel en al berekend is op de ruime vakantie. In het algemeen kan men zeggen, dat de gemiddelde mens over voldoende middelen beschikt om ongeveer de helft van zijn vrije tijd te besteden op de manier zoals hij wenst. In de andere helft zoekt hij dan zijn familie op. Men behoeft nimmer te schromen de huishoudrekening van broeder, zuster, neef, nicht, schoondochter of -moeder met zijn aanwezigheid te belasten, want in de eerste plaats geeft men steeds nadrukkelijk te kennen, dat er vooral geen drukte gemaakt moet worden en in de tweede plaats vinden deze familiebezoeken plaats op basis van wederkerigheid.

Zo hebben wij nu een knaapje toegezonden gekregen uit een welvarend dorp. Wij kunnen de diepere bedoelingen der ouders, die ons het ventje gestuurd hebben, in het midden laten, volgens de officiële opgave was de voornaamste reden, dat het kind zijn horizon moest verbreden. Nu, daartoe bestaat bij ons alle gelegenheid. Maar het is onze taak er voor te zorgen, dat het dan ook gebeurt. Wij hebben derhalve een heel programma opgesteld. Net als een goed gesmeerd reisbureau laten wij de ene excursie volgen op de andere en wij gunnen ons gastje geen ogenblik rust. Zoals men hieronder zal zien, geschiedt ook dit op basis van wederkerigheid.

Ons programma vermeldt oriënterende wandelingen, bioscoopbezoek, bootjevaren, het bezien van chimpansees, wapitirunderen, tijgers en cobra's, enige dagen voor het ontplooiën van eigen initiatieven en voor zover die niet voldoende tot ontplooiing komen staat ons een hele reeks musea ten dienste. Zojuist ben ik teruggekeerd van een museumbezoek. Men kan van een kind niet verwachten, dat het in de tijd van anderhalf uur een kleine duizend kunstwerken goed in zich opneemt. Daar komt zelfs menig volwassene niet aan toe. Maar onze logé is een schrandere manneke, die een voortreffelijke keuze wist te maken. Bij het doorsnellen van een groot aantal kleine cabinetten op weg naar Rembrandt, bleef zijn blik haken aan een madonna met kind van Geertgen tot St. Jans, een schilder, die menig landgenoot niet dadelijk bekend is en die zelfs kenners voor problemen stelt, als zij het wezenlijke van zijn kunst trachten aan te geven: „Wat scherp geschilderd, hè?” zei hij waarderend. Dit is voor mij een duidelijke aanwijzing, dat ik de vage impressie-nisten dit jaar maar moet overslaan.

Lange tijd bleef hij ook ernstig en onderzoekend staan voor een schilderij uit een latere periode, waarop een welig vrouwspersoon in

het gras lag te wachten tot zij door een sater zou worden belaagd. Afgezien van een zakdoekje, dat toevallig voorbijfladderde, was zij geheel ontbloot en bood dus van allerlei te zien, wat een jongetje in een dorp niet dagelijks te aanschouwen krijgt.

Toen ik hem vroeg, wat hij er van vond, merkte hij ter snede op, dat die dame wel in een lekker warm land moest wonen, omdat zij daar zo luchtig in het bos lag. Daarbij lachte de kleine man schalks, maar ik heb niet willen vragen, dat hij dáármee bedoelde.

De Nachtwacht vond hij groot, zij het niet zo groot als de Slag bij Waterloo. Hij wenste met alle geweld te weten, hoeveel hij voor deze schilderij zou moeten betalen. Verder werd hij hierbij in sterke mate geïmponeerd door een club Engelse kostschoolmeisjes in uniform, die naar een gepatenteerde uitlegger stonden te luisteren en aantekeningen maakten in schriften. Het was duidelijk aan hem te zien, dat hij dit de engste vorm van museumbezoek vond. Want hij is, zoals de lezer al gemerkt heeft, een schrandere jongen.

De harnassen, die wij in een ander deel van het museum vonden boeiden hem wel, maar hij zou het aardiger gevonden hebben, als hij zo'n ding ook eens had mogen aantrekken. Hij weigerde te geloven, dat de verschillende gouden ketens, die onze admiralen in de loop der eeuwen bijeengestreden hebben, inderdaad van echt goud waren. Naar zijn mening, zou niemand zo gek zijn echte gouden kettingen aan een museum te geven. Tot dusver heb ik altijd geloofd, dat in de glazen kasten inderdaad edel metaal was geborgen. Maar de zekerheid van het kind heeft mij aan het twifelen gebracht.

Enfin, onze eerste museumtocht is een volledig succes geworden en toen mijn vrouw hem vroeg, wat hij gezien had, antwoordde hij met overtuiging: „Alles!” Daarin vergiste hij zich overigens, zoals hij zal merken, wanneer we onze andere musea gaan bezoeken.

Zo'n kind is onvermoeibaar. Als ik naar een museum ben geweest heb ik tenminste één dag nodig om er weer bovenop te komen. Maar de veerkrachtige jeugd is anders. Thuisgekomen moest ik onmiddellijk uitzetten, waarom sommige asbakken van aardewerk en andere van tin zijn gemaakt, hoe een tram precies rijdt en waarom notebalken uit slechts vijf lijnen bestaan. Toen ik hem een vrij onbevredigende uitleg had gegeven van een en ander is hij in de gang wat gaan ballen en daarna heeft hij een paar simpele melodietjes op zijn blokfluit ten beste gegeven.

Gelukkig komt er een tijd, dat je zo'n kind in bed kan stoppen, maar morgenochtend, reeds voor dag en dauw zal hij weer present zijn om de banden, waarover ik in het begin van dit opstel gewaagde, opnieuw nauwer aan te halen.

Het is alleraardigst, hoor. Maar als de vakanties iets korter of de toelagen iets ruimer worden, zal het leven veel rustiger zijn.

H. H.